

Txillardegi, postmodernitatea eta postkolonialismoa

I Alaitz Aizpuru
Filosofian lizentziaduna

Postmodernitatea deitzen diogunaren zantzuak euskal letretan 50eko hamarkada bukaeran eta 60koaren hastapenetan agertu ziren jada. Horra artikulua honen defendatu nahi duen hipotesia. Lehen ere esana izan arren,¹ irakurtzera askoz ere ohituagoak gauden euskal postmodernitateari buruzko beste hipotesien artean, gutxi zabaldua eta nekez aipatua den ideia bat.

Balitzko euskal postmodernitatearen edo euskal pentsamendu postmodernoen inguruan defendatzen diren terminoaren interpretazio eta datazio desberdin askotarikoak ezetsi gabe, hemen euskal pentsamendu postmodernoren beste ulerkerak bat da argudiatu nahi dena. Pentsamendu postmodernoa euskal letretan kontatu ohi zaiguna baino lehenago agertu zela uste baitugu. Hain zuzen ere, 50 eta 60ko hamarkaden bueltan, gerren osteko belaunaldia edo *56ko belaunaldia*² deitu ohi zaionaren eskutik. Eta hasieran txinparta edo zizpriztin izaeraz izan bazen ere, urte gutxiren buruan autore zenbaiten lanak blaitu zituelakoan gaude. Txillardegi da autore horietariko bat, bereziki ezinbesteko garrantzia izango zuenetariko bat, gainera.

Postmodernitatearen jite kultural eta etikoari helduko dio-
gu hemen, eta hortik abiatu eta garatuko dugu interpretazioa.
Terminoak modu honetara ulertuz:

Postmodernitatea pentsamendu estilo bat da. Egiaren, arrazoi-
menaren, identitatearen eta objektibitatearen nozio klasikoez
zein aurrerapen unibertsalaren edo emantzipazioaren ideiaz,
errelatu handiez eta behin betiko azalpen sistemez mesfidatzen
dena (Eagleton 1996: VII).

Mardonesen hitzekin osatzera, postmodernitatea, denbora
bat baino gehiago, jarrera bat dela esango genuke, moderni-
tatea bere autoengainua ikustera iritsi den eta bere edukia
eta mugak seinatu dituen egoera (Mardones 1988: 10-11).

Gaztedi berria mundu moderno batean

Modernitatea eta mundu modernoak bi gauza desberdin di-
rela zioen Hannah Arendtek. Zientifikoki XVII. mendean
hasitako modernia XX. mendean hastapenetan bukatu
bazen, politikoki mundu modernoak lehenengo ez-tanda ato-
mikoarekin jaio zela zioen (Arendt 1993: 39).

1945, Europarentzat 0 urtea (Etcheverry-Ainchart eta
Etcheverry-Ainchart 2013: 11), lehen ere modernitateak
beti izan bazituen ere kritikak, bi mundu gerren ostean beste
garai bat ireki da; ordura arteko modernitateko proiektuaren
optimismoari kritikak, susmoak eta eszeptizismoak hartu die
lekua, eta pentsamendu eta ekintzabide garaikideari ezinbes-
teko galderak ireki zaizkio.

Nolabait, euskal munduari dagokionez, mundu moderno
desliluratu horren hastapena 36ko gerrak ekarri zuela esan
genezake. Urte batzuk geroagoko II. Mundu Gerrak eta ez-
tanda atomikoak guztiz egikaritu zuten arrakala, eta on-
dorengo Aljeriako gerrak zinez areagotuko.

Joseba Intxaustiri jarraiki, eta nagusiki Hegoaldeari dago-
kionez, 40ko eta 50eko hamarkadak bi hamarkada kontra-
jarriztat uler litezke. 40koa gerraoste gordinena, euskal kulturari
dagokionez lugetan, harik eta 1947-1949 inguruan

zerbait mugitzen hasi den arte. 50eko hamarkadak, aldiz, berritasun nabariak ezagutu eta ekarriko ditu, eta ondoren etorriko denaren oso bestelakoa izan arren, 60ko hamarkadaren aurrekari garrantzitsua izango da (Intxausti 2007: 54).

Hala, Pako Suduperi hauxe irakurtzen diogu: 50eko hamarkadan jazotzen ari ziren bizimodu eta ideien aldaketen isla izandako eztabaida ideologiko eta linguistikoak aintzat hartu eta ezagutu gabe, 60ko hamarkada ulertzea ezinezkoa dela (Sudupe 2011). Antzeratsu Txema Larreari, 1959tik aurrera politikan eta kulturaren agerturiko ideia eta eduki berriak aurreko hamarkadakoak, 50ekoak, zirela dioenean (Larrea 1989). Eta berdin Xabier Aierdiri, 50eko hamarkada erabakigarrienen artean sartzen duenean; XX. mendea Euskal Herria eraldatu zuen mendetzat har badaiteke, 1950etik 1960rako eraldaketa hori ahalbidetu zuen hamarkada gisa hartu behar dugula, eta hamarkada

Gaztedi berria, gerraosteko belaunaldia edo hazaldia, ohiko terminologia da euskal letretan 50eko bukaera eta 60ko urteetan Euskal Herrian jazotako fenomeno soziologiko, politiko eta kultural esanguratsuari erreferentzia egiteko

horren esanahi sakona eta eduki zuen garrantzi estrategikoa iraultza ikusezin gisa izendatzen dituen (Aierdi 2007: 92).

Hori horrela, aipatzekoa da, gerren osteko euskal historiari buruz jarduterakoan, 60ei eman izan bazaie ere ia beti protagonismoa, eta guztiz bereziki 60etako bigarren erdiari, badi-rudiela 60ak ulertzeko, ezinbestez eta hasteko, 50ei begiratu behar zaiela. Ezinbesteko garrantzia dutela urte haiek ondoren etorriko den Euskal Herria konprenitzeko, eta gehiegitan ahaztu egiten garela horretaz.

Gaztedi berria, gerraosteko belaunaldia edo hazaldia, ohiko terminologia da euskal letretan 50eko bukaera eta 60ko urteetan Euskal Herrian jazotako fenomeno soziologiko, politiko

eta kultural esanguratsuari erreferentzia egiteko. Eta autore edo idatzi batetik bestera adierazlea aldatu arren, funtsean guztiek hasiera berri bat adierazi nahi dute. Aurrekoarekin hautsi eta euskal mundura aldaketa sakon eta esanguratsuak ekarriko dituen denbora berri baten esnatzea.

Hori horrela, Mixel Labegerieren «Gu gira Euskadiko gaztedi berria, Euskadi bakarra da gure aberria» gerraosteko hazaldiaren ereserki bat izan da kasik (Azurmendi 1996: 292, Lopez Adan 1996: 227, Landart 2013: 18, Etcheverry-Ainchart eta Etcheverry-Ainchart 2013: 90). Eztarriak urratzeraino abestua, garaian bizi eta sumatzen zen hasiera berri baten adierazle esanguratsua zaigu.

1960-gn. urte inguruan azaltzen da euskal arazoetara belaun berri bat. Urte hori ezkeroztik, behar bada pixka bat lehentxoagotik, euskal adimena ta euskal sentipena berritu egiten da, bere baitan zartada bat sentitzen du ta ordu ezkeroztik gertaera hau, belaun berri baten esnatzea, kontuan artu gabe ez dago aztertzetik ez euskal kultura, ez euskal politika, ezta ere euskaldunen artean dabilzan ideialogiak. Hau da azken amar urteetako gertaerarik bortitzena. Gure historia gertuenaren azalpenik ikusgarriena. Honekin ez dut juizio bat egin nahi, frogatua dagoen gertaera bat aitatu baizik.

Belaun hau rebeldea, konformagaitza ta radikala izango da. Bere jatorria ikusirik, ezin zitekean bestela izan (Arregi 1967: 37).

Gaztedi berria, baina, belaunaldi biologiko batez baino gehiago, garai berriaren, asmo berritzailearen aldeko, inguruko giroari, mugimenduari erreferentzia egiteko ulertu behar dela zioen Azurmendik: «Gerraondoko hasiera berria esaten denean, ez da belaunaldi berria ulertu behar. Berria denbora da, egoera. Eta ‘berriaren’ esanahi konplexuan hori ere» (Azurmendi 1998: 26).

Hastapen berri horretan, komeni da gogoraraztea mundu zahar, berri eta berri-berri diferenteak dabilzala hasieran batera nahasita, interpretazio murriztaile oro ekiditearren. Eta nahiz eta zahar eta gazteen arteko teinka egon ere bada goen, hasieran adin kontua baino/adina mentalitate kontua izango dela azpimarratzea ez da alferrikakoa.

Ez da hauxe ahaztu behar:

Europar une hartan hedatzen ari ziren korrante liberalak jaso, birpentsatu eta zabaltzen hastea, frankismoak ezarritako nazional-katolizismoaren barruan eta euskal nazionalismoaren ikuspegi teokratikoaren kultur erresuman, tradizio gogor baten kontra talkan hastea suposatzen zuen (Iztueta 1996: 358).

Gerraostean, tradizio guztiak batera iritsi dira. Aurrera egiteko nahian, pentsamendu iturri, borroka ildo, inspirazio, asmo eta esperantza andana nahaspilan jaso eta bizi izan dituzte. Hari edo iturri horien garapenean, batzuk elkarren artean korapilatu dira gero, beste batzuek puntu honetan bai eta beste horretan ez elkarrekin halako dantza bat egiten ikasi dute, zenbait etsaitu ere etsaituko dira, eta beste batzuek nahasketa baino bide propio autonomoagoa lehenetsi dute. Garaikotasun eta ez-garaikotasunen artean igeri, denbora zein tempo diferente ugariren arteko (des)fasean, hasiera desberdin ugari jaiotzen dira aldi berean.

Aski izan ziren hamabost urte (1957-1972) euskal kulturak homogeneo izateari utz ziezaion. Pentsamendu-korrante asko txertatzen dira: existentzialismoa, sozialismoa, marxismoa, sekular-tasuna, eta besterik (Iztueta 1996: 359).

Txillardegiren lana eta pentsamendua guztiz markatuko dituen pentsamendu ildoak existentzialismoa da. Existentzialismoa, zenbait autoreren pentsamendua baino haratago, jarrera bat izan da, garai baten filosofia. Krisiaren filosofia.

Oso labur, guztiek baieztatzen duten hori errepikatuz, alegia, krisiko filosofia dela, azal daiteke zergatik den existentziaren filosofia gure garaiaren filosofia. [...] Aitortzea gustatu ala ez, krisia gure egoera espiritualaren izateko modua da. [...] Existentzialismoa da, hain juxtu, beharbada krisi horren interpretaziorik autentiko eta errebelaziorik sakonena (Bobbio 1949: 14-15).

Belaunaldi berria kraskatze bikoitz baten erdian sortu da. Aurreko belaunaldia irmo sostengatzen zuen ziurtasun bikoitz baten azken orduetan. Erljioarena eta zientifizismoarena. Gogoeta garaikidearen abiapuntua hor kokatu behar da (Garaudy

1969: 10). Baikortasun positibistaren gainbeherak eta Jainkoaren isiltze edo heriotzak izan dute aranotsik euskal letretan, Txillardegiren idatziak giro horretan trenpatuak daude.

Hasiera berri horretan:

Kultura zahar horren ihesi, existentzialismoak –Espainian debekatua egotean erakusten zuen erakarmenaz gain– mintzaira bat eskaintzen zuen, paradigma bat, unibertso bat, globalki aurreko guztiarekin hausteko (erlijioarekin, politikarekin) eta salto batek mundu berri batean paratzeko (Azurmendi 1998: 128).

Existentzialismoa, modernitate kraskatu hori deseraikitzeaz eta deseraikitze horren ondorioak kontsekuenteki hondoraino eramaten saiatzeaz gain (Sartre 1996: 37-39), lugorri espiritual,

Existentzialismoa eragile izan dute belaunaldi berriko zenbait kidek, eta Txillardegi eragiletza hori sustatzen saiatu da, bai bere eleberriekin, bai garaiko existentzialismoari buruzko idatziekin

kultural horretan zentzuaren galdera, zentzuaren garrantzia eta zentzu berrien bilaketaren beharrezkotasuna bizirik mantentzen saiatu den pentsamendu ildo bat izan da. Deseraikitzeaz bezainbeste eraikitzeaz arduratu dena, nihilismoa helmugatzat ez, abiapuntutzat izan duena. Eta hastapen berri horretarako, unibertsaltasun eta orokortasun esentzialistetatik urruti, bizitzara, existentziara, gizakira, hezur-haragizko nor-

banako kokatuetara zuzendu dena. Existentzialismoa eragile izan dute belaunaldi berriko zenbait kidek, eta Txillardegi eragiletza hori sustatzen saiatu da, bai bere lehen eleberriekin, bai garaiko existentzialismoari buruzko idatziekin.

Anbiguitasun desorientagarri bat

Euskal munduaren birsortze horretan, hazaldi berria, gerrek eta gerraosteek suposatu duten gotortze eta lugorri kulturalaren ostean, haize berrien ufadez, pentsamendu joera guztiek

aldi berean dantzatua, egoera konplexu batean jaio da. Hil-tzen ari den eta debekatua den hizkuntza, kultura eta giza-tasun batekin eta baten alde engaiatuak batetik, eta, bestetik, europar modernitate baten bukaera oihartzunez inguratuta europar postmodernitatearen ateetan. Aurpegi anitzeko ingurumari horretan, durundi desberdinen artean beren bide propio baten bila, presaz, ez da lanik faltako.

Hori dela bide, garaiko testuetara gerturatuko denak, eta bereziki hastapen urteetakoetara, anbigutasun nahasgarri bat sumatuko du. Desorientagarria zenbaitetan, are labirintikoa ez gutxitan.

Izan ere, nahasiago batzuetan, argiago beste batzuetan, modernitatea eta postmodernitatea neurri batean elkarrekin etorri eta elkarren eskutik helduta ibili direla esango genuke garaiko autore zenbaiten lanetan. Urteak aurrera izaera definituagoa hartuko duen pentsamendu bati forma emanez.

Diskurtsoaren izaera bikoitz edo konplexu horren isla da, adibidez, urte haietako kontzeptu eta terminoen erabilera. Hasieretan, gardenak izatetik arras urruti, esanahi bikoitza agertuko dute maiz, are zenbaitetan gehiagotakoa ere. Idatzi batean esanahi bat hartuz eta beste batean beste bat, hemen positiboki, hor negatiboki, hemen esanahi zaharrez, hor esanahi berriz, hemen xehetasun bat erantsiz, hor ñabardura bat gehituz. Gaurko irakurlearen ulermena hasiera batean ez gutxi zailduz.

Alta, behin testuingurua, autoreon pentsamendua, autoreon lana sakonkiago eta ikuspegi orokorrago batetik ezagutu ahala, bidera ateratzen zaiguna egin zuten pentsamenduaren deseraikitze eta eraikitze lanaren zabalera eta sakontasuna da. Hitz solte eta soiletatik haratago, gerren osteko hastapenetik presente zegoen eraberritze nahiaren dimentsioa.

Txillardegiren lanean, esaterako, anbibalentzia horren izaeta zinez ondo erakusten dute ondorengo hitzok: modernia, modernoa, mitoa, transzendentzia, fedea, egia, historia, denbora, arrazoimena, irrazionalismoa, morala, gizona, aurre-rapena, errealismoa, legitimismoa...

Hitzok, kultura zaharreko borrokatu beharreko ideia legez ez ezik, esanahi berrituan datozen kontzeptu positibo gisa agertzen dira. Oraindik borrokatu nahi duten kultura zaharkitu horretatik jasotako tresnekin (ideiekin, kontzeptuekin, eskemekin), baina jada beste zerbait esan nahian, esanahi berriak entseiatzen, hasiera berri baten seinale den birsignifikazio lan betean.

Nabarmena da, zentzu horretan, Txillardegiren 50eko azken urteetako eta 60ko hastapenetako idatzien eta ondorengo 70en birako gai horiexen inguruko izkribuen artean dagoen aldaketa, garapena eta are kasu batzuetan jauzia. Bilakaera garbia dago. Haatik, hasieretako idatziek eta ondorengoek barne koherentzia eta kohesio handia dute euren artean. Hasieretako konbikzio gehienek urteen joanean ere hor diraute, beste hitz, beste kontzeptu, beste gerturatze, beste xehetasun eta beste elkarlotze bat badute ere. Inspirazio, etorri, egurats berberak elikatzen dituztela esango genuke. Hasierako intuitzioak hor dirauela.

Asmo emantzipatzaile baten bidean, 'beste' pentsamendu bat

Bikoiztasun edo konplexutasun hori, izan ere, eskuartean duten proiektu emantzipatzailearen ondorio da.

Alde batetik, zafraturiko euskaldun jendearen libertatearen alde, modernia lehene askatzailea (Touraine 1993: 16, 19), lehene bulkada ilustratu, kritikiko sekularizatua, Kanten *sapere aude* hura, Euskal Herrira ekarri nahi sutsuan saiatu dira:

Inportantziarik handiena, erlijiozkotik ahalik libreena dagoen diskurtso laiko bat lortzeak hartuko du gazteriarentzat, 'europarra' soil humanoa eta arrazoizkoa... (Modernia zaharraren lehene fasea besterik ez zela hori, askoz geroago ikasi genuen) (Azurmendi 1998: 34).

Txillardegiren luman ezkuta ezina da bulkada hori. Hasierako urteetatik, ulertu nahiaren, razionalizatu nahiaren lana

eta beharra, ikastea, ezagutzea, nonahi daude. Pentsamendu, ulermen eta eztabaida aske eta askatzaileagoaren aldeko ahalegina ebidentea da.

Jakintza zabaltzea, herria doitzea, euskal kultura eta euskal historia ezagutzearen ezinbestekotasuna, Euskal Herrian kultura berri eta moderno sortzea eta ekartzea, Euskal Herria mundura irekitzea, hezkuntzari emandako garrantzia... kultura eta jakintza askatasun giltzatzat zituen Txillardegik, legitimazio propio baten bidean pauso ekidinezin. Hori dela eta, bere bizitzan eta urte luzeetako lanean zutabe ezinbestekotzat ageri izan dira hastapenetatik.

Jakintza dibulgate lan horretan, Txillardegi zientzia jakintzen bozgorailu nekaezina izan da. Euskarara zientzia eta jakintza arlo desberdin ugari-

tako ekarpen eta ezagutzak ekarri ditu, dibulgazio lan aipagarria eginez. Bere idatzietan, antropologia, etnografia, linguistika, soziologia, soziolinguistika, psikologia, literatura, teologia, filosofia, biologia, astronomia, matematika, fisika eta abarretako ekarpenak euskarara ekarriak ditugu.

Horretaz gain, Txillardegi agnostiko goiztiarra, euskal letretara kristautasunaren kritika berritzaile bat lehenengoetarik ekarri duena izateaz gain, 60ko eta 70eko urteetan, sekularizazio urteak Euskal Herrian, euskal kultura sekular baten sortze lanetan sekularizazio prozesu orok berekin dituen espazioen birdefinizio eta birbanaketen gogoetetan ibilitako gorabehera eta eztabaidetan parte hartuko du.

Hala ere, batetik, arrazoimen ilustratu askatzailea sustatu badute ere, bestetik, kate astun bihurturiko arrazoizkotasun

Txillardegiren luman, hasieratik, ulertu nahiaren, razionalizatu nahiaren lana eta beharra, ikastea, ezagutzea, nonahi daude. Pentsamendu, ulermen eta eztabaida aske eta askatzaileagoaren aldeko ahalegina ebidentea da

inposatua gatazkatu dute. Hau da, berebat eta aldi berean, moderniarri behar zitzaiola iharduki irakurriko diegu:

Moderniak gure artean erakusten zuen aurpegi –eta arima– erreakzionarioaren aurka izan da, zeren aurka altxatu den gazteria Euskal Herrian ere [...] Kultura baten aurka, historiaren aurka; alde batetik nahiz bestetik nortasunarentzat inposatu nahi ziren eredu faltsu eta mitikoen aurka (Azurmendi 1998: 120).

1960 aldera, eta gero ere [...], Erresistentzian lotzeko erabaki, ez dakit fundamentalista, bai fundamental, hartzen zuenak, zer izan behar zuen inposatzen zion presio familiar, eliztar, kultural, sozial itzelezko inguruaren ‘arrazoizkotasun’ jada onartezinari egin behar zion buru. Hitz bakar batekin esan beharko banu, ‘Moderniarri’ behar zitzaiola iharduki, esango nuke (Azurmendi 1998: 101).

Modernitatearekiko bizipen ezkorra errotuta ageri da garaiko idatzietan. Arrazoimenaren eta modernitatearen ize-nean euskalduntasuna behin eta berriz, mugaren bi aldeetan, gutxietsia, baztertua, zapaldua, debekatua izan dela barneratua dute.

Frantziako Iraultzak du protagonismo berezia. Gainbehera han hasi omen. Borondate zentralizatzailearen faborez ‘Askatasunaren’ izenean askatasunak debekatu zizkieten hartan.

Era berean, gerra karlisten berrirakurketa kritikoak abiatuko dira, horiek, historia ofizialak kontatutakoaren kontra, estatu moderno uniformizatzaile zapaltzailearen kontrako erreakziotzat berrinterpretatuz. Arrazoimenaren eta progresoaren izenean, euskara, euskal foruak, euskal ohiturak, lurraldearen mugak, euskaldunen fedea zapuztuak izan dira. «Arrazoi-Jainko errespeturik gabea» aspalditik ezaguna da euskaldunen artean, berdin gurutzada eta misio zibilizatzaileak ere. Ez dute aurkezpen handiegirik behar.

Gerren ostean, Arrazoimen Jainko hori kristautasun tomita ofizial espainiarrean egikaritu da, mugaren bi aldeetako nazio-estatu zentralizatueta, EAJren abertzaletasun tradizionalak urte horietan irudikatzen duen ‘errealismo’ politikoan, merkatuaren, diruaren, kapitalismoaren arauetan edota

gizarte teknokratiko eta burokratikoan. Belaunaldi berria, horri guztiari aurre egin nahian, irrazionalismo kritikoa abiatu da, ordena, boterea eta *statu quo*-a errepresentatzen dituen 'arrazoizkotasun' horren kontra. Gizakiaren alderdi irrazionala, inkontzientea, mitikoa, mistikoa eta aberetasuna, historia lineal progresibo baten hutsala, Absolutu guztien funsgabetasuna eta arrazoizkotasun hutsezko giza ereduaren harropuzkeria eta zimela seinlatu dira. Diruaren menera guztiz makurturiko mendebaldar kultura materialista hutsari, Asia, budismoa, izpiritualtasuna jarriko dizkiote parez pare. Gizatasun orohartzaileagoa da jomuga.

Giro nahasi hori antimodernotzat hartzea hanka sartzea litzatekeelakoan gaude, baina. Ondorengo urteetako autore bat baino gehiago sinplifikazio horretara tentatuak egon arren, hazaldi berriak modernitatearen izaera anbigua eta paradoxikoa ederki jakin baitu identifikatzen. Eta modernitatearen aurpegi desberdinen arrisku eta aukerez, alderdi askatzaile bezain zapaltzaileez ongi jabetu da.

Gisa berean, azalean geratuko ginatke egoeraren irakurketa plano dikotomikoen mailan utziko bagenu. Hau da, alde batetik, euskaldunak zapaldu dituen modernitate frantses edo espainiar baten arbuioa, eta, bestetik, horrelakoxe modernitate hegemoniko baten desira eta kopia saiakera hutsa bakarrik ikusiko bagenitu.

Esan dugu eskutik helduta ibili direla, ez bakoitza bere aldetik. Bi planoek hasieratik ukitu dute elkar, poliki-poliki urteetan aurrera elkarrengan guztiz urtzeraino, eta pentsamendu koherente eta kohesionatuagoa eratortzeraino. Belaunaldi honen modernitatea inoiz ez da izan frantziar edo espainiar modernitatearen kopia nahia. Hau da, hasieratik Euskal Herriratu nahi den modernitateak antzekotasun adina desberdintasun ditu aipatu nazio-estatu hegemoniko horien modernitatea izan denarekin. Eta nahiz eta, arestian aipatu legez, hasieretan oraindik, europar modernitate hegemonikoen termino eta eskema bertsuak topatzen ditugun, gutxika eskema horien lekua beste mundu ikuskera batzuek hartuko dute.

Txillardegik eta bere garaikideek kritika antropologiko, linguistiko, historiografiko, etiko eta epistemologiko aberatsa garatuko dute

Modernitate unibertsalista baten orduak aspaldi pasatuak baitira belaunaldi honentzat, eta berekin modernitatearen baluarte diren Gizaki, Moral, Egia eta Historiarenak.

Txillardegik eta bere garaikideek kritika antropologiko, linguistiko, historiografiko, etiko eta epistemologiko aberatsa garatuko dute. Arrazoi-

men askatzailea bezainbeste irrazionalismo kritikoa aliatutzat hartuta, 'arrazoizkotasun' berri baten bidean abiatu dira, 'beste' pentsamendu bat garatu nahian.

Irrazionalismo guziz kritiko, 'ilustratu' bat praktikatzen dute. Hau da, [...] arrazoizkotasun berri bat errepresentatzen dute funtsean, Egiazko Ilustraziorik bere garaian izan ez duen Euskal Herri honetako lehen Ilustrazio kritikoa seguru asko (Azurmendi 1982: 43).

Idea moderno, antimoderno, postmoderno, moderno alternatibo eta ez-moderno nahasketa batean, monismo guztien kontra eta guztiz eklektiko, gogoeta lanak ez du errazetik ezer izan. Bilaketaren eta momentuko galdera eta beharren erantzun nahi eta eginahalean garatua, garaiko idatziak xerkaketa eta barne borroka horren lekuko fidel zaizkigu.

Funtsean, gerren osteko belaunaldiak mintzaira zaharren baitatik diskurtso berri bat sortu duela esan liteke. Errealitatea interpretatzeko bestelako erreferentzia markoa ezarri eta haren arabera bestelako estrategia ildo eta eginkizunak jarri dituela abian naziogintzan eta kulturgintzan (Larrinaga 2006: 503).

Kultura ez-hegemonikoetara gerturatzea

Gerren osteko hazaldi honen pentsamendua modu osoago zein doituagoan ulertuko bada, kultura ez-hegemonikoen klabean gerturatzea beharrezkoa dela dirudi.

Hau da, gure historia hurbila hobeto ulertu nahi badugu, badirudiela ez dela biderik emankorrena urte haietako idatziak gureak ez diren gerturatze kontzeptual batzuetara bortxaz egokitu nahi izatea. Jakinekua da kultura ez-hegemoniko baten historia nekez etorriko dela bat beste kultura hegemoniko batzuen eskemekin. Jakinekua eta askotan aipatua da gure historia ez datorrela bat europar denbora marko historiko ofizialekin, eta gureak ez zaizkigun periodizazio eta eskema horietara egokitu nahiak gauza garrantzitsu gehiegi baztertzea edo aintzat ez hartzea dakarkigula.

Denboratasun arrotz horietatik abiatuta, Txillardegi, besteak beste, premoderno, erromantiko, kulturalista, antimoderno, natibista edo are moderno sutsu begitantzen da.

Batzuetan pentsatzen dut gure arazoa belaunaldi bakarrean lau mende eta hiruzpalau iraultza batera bizi behar izatea dela: hori zeinek zuzen asmatu? Gu sozialki modernoak bilakatu nahi ta amorratzen, indibidualki posmodernoak garenean gabiltza. Problema dauzkagu beti denborarekin. Eta hori, gure belaunaldia ibili den zirkin-zarkun kaotikoan (eta manda batetik bestera ikusi dugun hamaika 'konbertsiotan') aski nabaritu da (Azurmendi 1998: 89).

Gure 'modernitatea' errazagoa izango zen, arrazoimenak eta zientziak eta kritikak ekarri izan balute. Bakarrik, Gernikako bonbek eta Eliza katolikoaren ustelkeriak eta gaxte batzuen irakurketa klandestinoek ekarri bazuten, ez dago zer harriturik, izpirituen ustelkeria eta bonba artean klandestino jarraitzen badu gero (Azurmendi 1998: 79).

Moderno eta postmodernoaren ulerkera kronologiko lineal sinplistik kritikatuak izan dira jada (Huyssen 1987), eta gaur badakigu modernitateak eta postmodernitateak ez direla zertan ulertu, nahitaez, denbora ildo progresibo baten fase banatutzat eta planteamendu binario murriztailetzat (Huyssen 2011). Pentsamendu postkolonialistek erakutsi dute modernitateaz ez, baizik eta modernitateez, modernitate alternatiboez, ez-modernitateez eta kontramodernitateez ere hitz egitea komeni dela. Modernitateak askotarikoak direla, eta 'modernitatea' ez dela Europako zenbait nazio-estaturen

afera eksklusiboa. Ez eta, kultura ez-hegemonikoen kasuan, gabezia eta desira hutsa ere.

Modernitate askotariko horiek bertikalki, hots, kanpotik, metropoliko inposizio gisa, zein/aldiz aldameneko transfrentzia, itzulpen, jabetze, imitazio kreatibo eta transformazio gisa ulertu behar ote direnaren inguruan eztabaidak aspaldi ireki ziren. Alegia, modernizatzeak metropolizatzea esan nahi ote duen derrigor, hots, kopia huts bihurtzea. Edota espazio konfliktibo bezain produktibo batez ari ote garen.

Ikasketa postkolonialek aipatu izan duten beste puntu bat hauxe da: postmodernotzat ulertzen ditugun zenbait ideia eta zantzu, metropoliak bereganatu aurretik, kolonietan agertu dira. Neurri batean, 'marjinek' postmodernizatu dute 'zentroa', alegia. Nahiz eta, gero, 'postmodernitate' kontzeptu berria modan jarri eta ahoa bete-bete metropolitik berriro kolonietara hausketaz, paradoxaz, anbiguetateaz, hibridotasunaz, deszentralizatzeaz, identitate hautsiez, historia gabeziaz, kontingentziaz, eszeptizismoaz... hitz egitera berri-berri bailiran itzuli.

Ez dut uste, Postmoderniak osoki ustekabeen harrapatu gaituenik. Gertatzenago dena, apika, beste hau izan daiteke: edozein gauzak (pentsamenduk, modak) arrakasta handiagoa duela gure artean, uhin berria Madrildik badator, bertan sortuta baino. (Zerk, bistan da, ez nauen ezer kontsolatzen).

Zaharragoa naizenez, esan beharrean nago, orain borroka armatuaren eta erresistentziaren morala kraska omen diezagukeen modernitatearen kritika edo postmodernia hori (eta *orain* horixe egin lezakeenik ez dut ukatuko), gure artean borroka armatua baino lehenagokoa eta haren laguna izan dela. Mirandekin, Krutwigekin, Txillardegirekin, etab., 1950 ondorenean (egia esateko, espainolez horrelako zerbitetan ametsik ere egin ezin zitekeenean) hasi bait da tradizio europar moderno guzti horren aurka, laguntzaile harturik Nietzsche, Unamuno, existentzialismoa, budismoa bera (Azurmendi 1987: 124).

Kritika postkolonialak mundu modernoaren ordenaren barruan autoritate politiko eta sozialaren lehian inplikaturik dauden errepresentazio kulturalen indar ez-pareko eta ez-berdinen lekukotza ematen du. Diferentzia kulturalen

diskurtso horiek berreraikitze, tenporalitate sozialaren errotikako berrikusketa bat eta 'zeinuaren' berrartikulazio bat behar direla aldarrikatuz.

Izan ere, kultura iraupen estrategia denean:

Iraupenezko, superbibentziazko kulturen transmisioa ez da kultura nazionalen museo imajinario ordenatu batean gertatzen, beren 'orainaldi' bizi eta 'lehenaldi' autentiko baten jarraitutasun erreklamoekin (Bhabha 2002: 212).

Kultura iraupen estrategia denean, modernitate/postmodernitate hegemonikoko gerturatze teorikoek argitu bezainbat ilundu egiten digute.

Esaterako, euskal belaunaldi berriaren *autentikotasunaren* aldeko aldarriak ezer gutxi du aurrez emandako identitate baten baieztapenetik. Gerraosteko identitate birrindu bategatik abiatuta, ontologikotik baino, politikotik askoz gehiago du. Emantzipazio estrategia bat da, erresistentzia kognitibo bat, legitimazio propio baten bidean abiapuntua, hitz egin ahal izateko leku bat.

Ni/Gu-aren ebokazioak beti subjektu modernoa suposatu behar al du, akaso? Postmodernitate politikorik ez ote da posible? Ala iharduki nahi diren modernitateak adina postmodernitate topatuko ditugu? Eta hemen guri dagokigunerako, postmodernitate engaiatu bati buruz hitz egiterik izango ote genuke?

Periferiako modernitate/postmodernitate politikoa metro-poliko pentsamendu politikoarekin erlazio kontraesankorrean gauzatzen da, eta europar pentsamendu hegemonikoa beharrezko bezain desegoki zaigu, aldi berean, gure modernitate/postmodernitate politikoko esperientziez gogoetatzeko.

Guri gerta dakigukeena, da, zenbait autoreren erromantizismo horren zentzua (Navarro Villoslada, Arana Goiri, Mirande, Krutwig) ez tutik ulertzea. Horiek izan zuten, eta modak ere ba omen duen, usaimenik ez izatea, antzinate 'mitiko' baten errebindikapenak ezkutatzen duen modernotasuna atzemateko: «*la fuerza subversiva de esta nueva conciencia histórica (...) contra las funciones normalizadoras de la tradición*», «*contra lo que podría*

denominarse una falsa normatividad en la historia». Eta hori oso erraz gerta dakiguke, oso moderno eta posmoderno garelakoan, 'arrazoizkotasunaren' kontzeptu funtsean XVII. mendetiar batekin arazoan sartzen bagara (Azurmendi 1987: 120).

Pentsamendu postmoderno, postkolonial edo deitu 'beste' pentsamendu hori, euskal letretan sortu denean, indar askatzailez sortu da, eta indar askatzaile horrekin hasi du bere buruaren berrirakurketa eta birformulazioa. Subjektu politiko berri bat abiatu dute modernitateko subjektu politikoaren oinarriak ez diren beste batzuetatik abiatuta. Gerren osteko belaunaldiak euskal pentsamendu postkolonialaren oinarriak jartzeari ekin dio garaiko autoreen idatziekin indartuta.

Arrazoimenaren eredu desberdin batetik abiatuta, legitimazioa arrazoizkotasun eta objektibotasunean bezainbat subjektu konprometitu kokatuaren esperientziaren egian oinarritu dute. Oroimenen arteko gerla eta legitimazio diskurtsoen lehian, kontramemoria bat ekartzen saiatu dira. Herri nortasunetik abiatutako memoria bat, europar historizismo ofizialari aurrez aurre.

Eta hala, pentsamendu prekritiko batetik postkritikora, gero mito berean berriz topo egingo badute ere, sekulako bidea dagoen arren, tamalez, askotan, ondorengook ez dugu jakin diferentziaren handia ikusten.

Postmodernismoak ez du esan nahi 'modernismoa' atzean utzi denik, hortik hark sakonki eragindako beste egoera batera iritsi dela baino. Hori horrela, postmodernitatean barrena bidea egin duen eta bat-batean abiapuntuko leku berera iritsi den premodernismo mota bat egongo da. Horrek ez du inondik inora esan nahi, baina, aldaketarik izan ez denik (Eagleton 1998: 13).

Zailtasunak ditugu belaunaldi berri honen proiektu askatzaileak berarekin ekarri zuen kapital sinboliko zahar-berri-berri hori, hibridotasun hori, kontzeptualki atzemateko. Euskal Herriari 'beste zerbait' nahi zioten eskaini. Eta 'beste zerbait' hori zer ote zen jakiteko, ezinbesteko zaigu zeinua-
ren berrinterpretazio bat, ulertu nahi dugunera askoz ere egokiago gerturatuko den marko teoriko berri baten bidean.

Bien bitartean, gerren osteko belaunaldiko kide zenbaiten –tartean, Txillardegi– lanen amaraun konplexuak termino eta eskema postmoderno engaiatu eta postkolonialetan zentzua hartzen duelakoan gaude. Beren idatzien osotasunak ikuspuntu horren pean argi hartzen eta beren zinezko emaria erakusten duelakoan. ‘Beste zerbait’ horri deitu postmoderno engaiatu, postkolonial edo X. 🐝

Oharrak

1. Hasteko, Joxe Azurmendi da ideia hori esplizituen eta argien aipatu duena. Ikus, esaterako, Azurmendi (1986a, 1986b eta 1987).
Bestalde, neurri batean, Joseba Zulaikaren *ETAren hautsa* (2006) liburuan ere ideia horren zantzuak topa genitzakeela esan genezake.
Bestetik, Joseba Gabilondori, bere artikulu bateko pasartetxo batean, hitzok irakurtzen dizkiogu: «Hala balitz, [...] konkluditu behar-ko genuke postmodernitatea Euskal Herrian ere 1945ean ‘hasten’ dela eta beraz gerraondoko euskal kultura eta literatura postmodernoak direla. Planteamendu hau zail bada ere pentsatzen lehen momentu batean, bigarren batean badu bere koherentzia, izan ere, euskal kasuak, Espainiako beste nazionalitate periferiko guztiekin batera, nazio-estatu espainiarraren –eta hein askozaz txikiago baino era berean historikoan, frantsesaren– krisia eta gainbehera dakar, berori fenomeno postmoderno giltzarri delarik. [...] Beraz, [...] esan dezagun 1945ean postmodernitatea eta 1992an globalizazioa ‘hasten’ direla hurrenez hurren» (Gabilondo 2008: 40). Ondoren, baina, ez du ideia hori batere garatzen eta, tamalez, aipu soilean garatzen da.
2. Hasiera eta denbora diferenteen aldiberekotasuna nabaria da gerraosteko etena eta abiapuntu berriaren urtea zedarritzerakoan. Data bakar baten bila dabilen ikertzaileari urteak dantzan agertzen zaizkio, hastapen urtetzat harturikoak bat baino gehiago baitira esparrutik esparrura edota autoretik autorera, norbere hasiera, joera eta interesguneen arabera. Guk, onarpenik zabalenetakoa duela dirudien eta dagokigun autorea identifikatzen den data bati helduko diogu, 1956

urteari. Nahiz eta laxo, alegia, etendura ez baita bat-batekoa izan, has-tapen berria bezalaxe. Alegia, 56a ondorengo 57, 58, 59, 60ko lehen urteetan jazotako ezinbesteko gertaerak ere barnebiltzen dituen data sinbolikotzat ulertuz.

Sudupek dioen moduan, 1956 urtea, urte garrantzizko-zurrunbi-lotsuaz gain (Sudupe 2011: 103), «gontz urtea» da (Sudupe 2011: 73). Plan berrien eta asmo berrien plazaratze bat (Azurmendi 1998: 58). Iztuetari ere hau irakurtzen diogu: «1956 belaunaldia. Egile bat baino gehiago dira urte-data honetakoa halakotzat daukatenak eta, ziurre-nik, bera da onarpenik zabalena bereganatzen duenetako bat» (Iztue-ta 2005: 139). Azurmendiri ondorengo hau: «Aro berri honi jaiotur-teren bat ipintzekotan, gero, jakindarrok [...] 1956 aipatu ohi badugu, inportanteena betekozia da, ez urte data. Nolanahi ere urte horrek ez dirudi desegokia, adierazi nahi dena ongi ulertzen bada [...]. Plan berrien eta asmo berrien plazaratze bat» (Azurmendi 1998: 58). To-rrealdairi ere «1956 urtea bereziki markatzekoa» iruditzen zaio (To-rrealdai 1997: 129); 1956ko belaunaldiaren baitan heterogeneitatea ageri da –prestakuntza klerikalekoak batzuk, laikoak eta hirikoak beste batzuk– eta, horretaz gain, bi hazaldi bereizten ditu. Eta kideen izen zerrendan, besteak beste, zaharragoen artean Txillardegi eta gaz-teagoenen artean Azurmendi sartzen (Torrealdai 1997: 397-398).

Lopez Adani hau: «Kraskaldia abiatu zen 1956 eta 1959 artean. Ipar eta Hego Euskal Herrian, Espainian eta Frantzian ere bai, geroko pro-tagonistak martxan ezarri ziren» (Lopez Adan 1996: 209).

Eta, bukatzeko, Txillardegik berak honelaxe deritzo 1956-1968 sa-soiari: euskal mundura belaun berri bat sortu eta hazkunde isilean abia-tzen den garaia (Txillardegi 1984: 23). Aurreko urteetan, 1952-1953tik aurrera bizi den etsipen osoari aurre egin nahian prestatzen hasia zen kinkaldi politiko eta kulturalaren plazaratzea (Txillardegi 1984: 35).

Bibliografia

- Aierdi, Xabier (2007): 'Hamarkada isil bateko migrazioak', *Jakin* 159, 91-107.
- Apalategi, Jokin (1985): *Los vascos, de la autonomía a la independencia. Formación y desarrollo del concepto de la nación vasca*, Donostia, Txertoa.
- Arendt, Hannah (1993) [1958]: *La condición humana*, Bartzelona, Paidós.
- Arregi, Rikardo (1967): 'Sozialismoa modan dago', *Jakin* 24, 36-51.
- Azurmendi, Joxe (1982): 'Irrazionalismoaren inguruan', *Herria 2000 Eli-za* 42, 41-43.
- (1986a): 'Modernia, Postmodernia', *Larrun* 4, 36-46.
- (1986b): 'Modernitate postmodernitate: beharrezko eztabaida baten hasiera [Mahai-ingurua]', *Larrun* 4, 51-59.
- (1987): 'Modernia, Postmodernia', in Askoren artean: *U.E.U.ko ihar-dunaldien bilduma (1986. urtea)*, Bilbo, UEU, 115-130.
- (1996): 'Gaztedi berriaren kontzeptua', in Askoren artean: *Rikardo Arregi. Gizona eta garaia*, Andoain, Manuel Larramendi Kultur Bazkuna, 287-312.
- (1998): *Oraingo gazte eroak: gogoetak ETAre sorrera inguruko kultur giroaz eta gaurkoaz*, Irun, Luma.
- Bhabha, Homi K. (2002) [1994]: *El lugar de la cultura*, Buenos Aires, Manantial.
- Bobbio, Norberto (1949): *El existencialismo. Ensayo de interpretación*, Mexiko DF, FCE.
- Eagleton, Terry (1998) [1996]: *Las ilusiones del postmodernismo*, Buenos Aires, Paidós.
- Etcheverry-Ainchart, Jon; Etcheverry-Ainchart, Peio (2013): *Le mouvement Enbata. À la source de l'abertzalismo du nord*, Donostia, Elkar.
- Gabilondo, Joseba (2008): 'Globalizazioak eta kulturantzatasunaren fantasma: biopolitika eta diferentzien polemikak euskal kultura eta literaturan', in Gillermo Etxeberria (koord.): *Postmodernitatea eta globalizazioa*, Bilbo, Erroteta, 37-67.
- Garaudy, Roger (1969) [1959]: *Perspectives de l'homme. Existentialisme, pensée catholique, structuralisme, marxisme*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Huysen, Andreas (1987): *After the Great Divide. Modernism, Mass Culture, Postmodernism*, Bloomington, Indiana University Press.
- (2011) [2006]: *Modernismo después de la postmodernidad*, Bartzelona, Gedisa.
- Intxausti, Joseba (2007): 'Jakin (1956), aurreko eta berehalako testuinguruan', *Jakin* 158, 53-76.

- Iztueta, Paulo (1996): *Intelligentsia kimatuaren orbelak*, Donostia, Kutxa Fundazioa.
- (2005): *Euskal idazleen belaunaldiez*, Donostia, Utriusque Vasconiae.
- Landart, Daniel (2013): *Enbataren zirimolan*, Donostia, Elkar.
- Larrea, Txema (1989): '1956-eko belaunaldia', in Askoren artean: *Gerraosteko literatura*, Bilbo, Labayru, 9-19.
- Larrinaga, Ane (2006): *Kulturgintza esparruko eragileen tradizio intelektuak: kulturgileak gizarte mugimenduetan*. Doktorego tesia. UPV/EHU.
- Lopez Adan, Emilio (1996): 'Rikardo Arregiren garaiko mugimendu politiko sozialak', in Askoren artean: *Rikardo Arregi. Gizona eta garaia*, Andoain, Manuel Larramendi Kultur Bazkuna, 199-256.
- Mardones, José María (1988): *Postmodernidad y cristianismo. El desafío del fragmento*, Santander, Sal Terrae.
- Sartre, Jean-Paul (1996) [1946]: *L'existentialisme est un humanisme*, Paris, Gallimard.
- Sudupe, Pako (2011): *50eko hamarkadako euskal literatura. I. Hizkuntza eta ideologia eztabaidak*, Donostia, Utriusque Vasconiae.
- Torrealdai, Joan Mari (1997): *Euskal kultura gaur. Liburuaren mundua*, Donostia, Jakin.
- Touraine, Alain (1993) [1992]: *Critique de la modernité*, Paris, Fayard.
- Txillardegi (1984): *Euskal kulturaren zapalketa 1956-1981*, Donostia, Elkar.
- Zulaika, Joseba (2006): *ETAren hautsa*, Irun, Alberdania.